

જગો ને જીવરામ.

एक कल्पित वार्ता.

અનાનસરે

ભટ કાનજી માધવજી રંધોળા.

છપાવી પ્રસિદ્ધ પ્રેસારે

ત્રવાડી આત્મારામ વિ. નારણજી. ભાવનગર.

દોહરો.

ફુલન તો અગુણ કરે, કદિ મૂર્ખ થઈ આપ;

અવગુણ કૌપર ગુણ કરી, સંજ્ઞન રાખે તાપ. ૧

અમદાવાદ.

મામાના હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીંટ અને બ્લૅન્ક

એન્ડ કંપની "ગ્લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

સંવત ૧૯૩૮.

૪૦ સં ૧૮૮૧.

કિમત બે આના.

જગો ને જીવરામ.

એક કલ્પીત વાર્તા.

ખનાવનાર

ભટ કાનજી માધવજી રંધોળા.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ત્રવાડી આત્મારામ વિ. નારણજી, ભાવનગર.

દોહરો.

ફૂર્જન તો અવગુણ કરે, કદિ મૂર્ખ થઈ આપ;

અવગુણ બીપરે ગુણ કરી, સજ્જન રાખે તાપ. ૧

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં યુનાઇટેડ પ્રીંડ અને જી

એ. કંપની "લિમિટેડ"ના પ્રેસમાં

રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

સંવત ૧૯૩૮.

૪૦ સં ૧૮૮૧.

દિમત એ આના.

અર્પણપત્રીકા.

પરમ પ્રીય શુભેચ્છક મીત્ર પનજી વિ.મોરારજી.

ખા. દ. શુ. નિ. ના મેહેતાજી. રંધોળા.

આપ સ્વભાવે શાન્ત, મીલનસાર, અહંકારથી વિરક્ત,
નમ્રશીલ, હરેક પ્રકારે મિત્રોનું ભલું થવા પ્રયત્ન કરવામાં
ખંતી, મુશિક્ષા પ્રબોધક, અને પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં ધ-
ણીજ ઉન્નત, ઈત્યાદિ કેટલાંએક કારણોને લીધે આ પ્ર-
થમના પ્રયત્નનું લઘુ પુસ્તક આપને અર્પણ કરું છું તે
સ્વીકારશો.

ભટ કાનજી માધવજી રંધોળા.

આપનો મિત્ર.

પ્રસ્તાવના.

હાલના ખોટોફાંકો રાખનાર ભૂદેવો પોતાના બાળકને અ-
મૂલ્ય ને બહુજ ખ્યાતિ વાળી વિદ્યા સંપાદન કરાવવામાં બીજા-
કુલ મરજી ધરાવતા નથી તેમને તો છોકરો ભિક્ષાવૃત્તિ કરી
ચુજ્જરાન ચલાવે તોજ સાઈ એવો મત હોય છે. તેમજ કૂલથી
માથે કરજ કરી જ્ઞાતિ વરો કરવામાં કેવી ખૂવારી છે. પોતાના
પ્રિય મિત્રો કેવા જોઈએ કે કદાપી મૂરખાઈથી અવગુણ કર્યો
તે મનમાં નહિં લાવતાં બીજાને તેને સંકટની વખતે સહાય
કરે, અને ઉત્તમ જાતની કેળવણી પ્રાપ્ત કર્યા પછી સુધારા
પર કેવી કાળજી રાખવી. તેમનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આ પુસ્તકમાં
લખેલું છે, સમય મને કોઈ મદદગાર નથી અને મોટું પુસ્તક
બહાર પાડવાથી નાણાંની મોટી રકમ જોઈએ તે મારાથી અને
તેવું હાંલ માઈ સામર્થ્ય નથી. કદાપી સર્વ સ્વદેશી સદ્ગૃહસ્થ મ-
ને યથા શક્તિ સહાય કરશે તો હું તેમની સેવા બજાવવા તત્પર છું.

લંબાવા જેવું પુસ્તક મેં ટુંકામાં પ્રેરે કર્યું છે તેનું કારણ
તો ઉપર કહી બતાવ્યું. પણ તે લખનાર હું એક અભ્યાસી
છર્જી માટે સુન્ન લોકોની નજરે આવે એવી ધણી ચુકો રહી
હશે તો તે ચુક સુધારી ચલાવી લેશે એવી મારી વીનંતી છે.

ભટ કાનજી માધવજી. રંધોળા.

જગો ને જીવરામ.

એક ઉદ્યોગપુર શહેરમાં દેવશંકર નામે સાધારણ કુલીન ને સંતોષી વિપ્ર નીવાસ કરી રહેજો હતો, તે પોતે અરુણોદય થતી વખત દેહનું બાન ભૂલાવનાર ત્રિદ્રા દેવોના પંતમાંથી વિમુક્ત થઈ દંતધાવન કરી સ્નાન, સંધ્યા, દવાચરન, વૈશ્વદેવ, નિત્યતર્પણ, ઈત્યાદિ ભૂદેવોનું ષટ્ કર્મ કર્યા પછી અન્ય કામિ બ્રજ, એવો તે આસ્થાવાળો હતો, તેની સ્ત્રી પણ સદગુણી, દયાળુ, બહી ને પતિવ્રતા હતી. તેને પુત્રનો પ્રસવ થતાં તેનું નામ જીવરામ પાડ્યું.

જીવરામને બાલ્યાવસ્થાથી તેના માઆપે વિવેકી થવાની ટેવ પાડી, તેનાં માઆપ કોઈ મનુષ્ય પોતાને દ્વાર આવે તેને વિનયથી બોલાવી આદર સત્કાર કરે ને તેની પાસે અથાગ નમૂતા બતાવે, તેમજ પોતાના ઘરમાં પણ કોઈ દિવસ કલેશ કરે નહિં કેમકે “જહાં કુર્મતિ ત્યાં વિપતિ નિદાના” એ તુલસીકૃત રામાયણનું વાક્ય તેઓ હરદય યાદ રાખતાં. જીવરામ રાત્રિએ ન વધે તેટલો દિવસે વધે અને દિવસે ના વધે તેટલો રાત્રિએ વધે, તે પોતે ગૌર વર્ણનો, શરીરે પુષ્ટ, ચાલ કેશરીના જેવી ને બાહુ ઢીંચણ સુધી લાંબા જે થી ધણેજ દીપાવડો લાગતો હતો. જીવરામ નાનો • હતો તથાપી તેનાં કાર્યો ઉમદા જોવામાં આવતાં હતાં, શિશુ વયની રમતમાં સરખે સરખા દોરત લઈ બહાર રમવા બ્રજ,

ત્યાં જઈ બાયક મકાનને પુરતઃશાળા (લાઈબ્રેરી) ધારી આ-
 વેલા મિત્રોને સલા બરાતી વખત પધારેલા સદ્ગૃહસ્થ
 બાણી પોતે પ્રમુખની ખુરશીએ બિરાજી હિંદુઓની અ-
 રામ રૂઢીથી થતા ગેરફાયદા બાબત અથવા સાતિમાં થતા
 કુચાલોનો નાશ કરવા બાબત કરે, વિદ્યાના વ્યસની ક્ષુધા-
 ગુર સદ્ગૃહસ્થની પંક્તિ વધવા માટે દ્રઢતાપૂર્વક કમ્બર
 ખાંધી પ્રયાસી થાય, અન્ય મિત્રને બાબત કરવાને સુચવી
 પોતે તેમના મતને ટેકો આપે, થોડું ઘણું ફંડ ઉભું કરી અ-
 નાથ બાળકોને સુધારવા શાળા કરે, સારા નિબંધ બનાવનારને
 બક્ષીસ આપે અને દેશોકારીગરોને તરેહ તરેહના હુન્નર
 બનાવી લાવવા ફરમાવે, આ સર્વ એકનું નિદાન હતું, કેમકે
 બાહ્યાવસ્થામાં દેશ સુધારા બાબત પુરતી કાળજી રાખવાની
 શક્તિ તેનામાં ક્યાંથી હોય? તથાપી બ્યર્થ રમત નહિ કરતાં
 અહોનિથ તરેહ તરેહના એક બનાવી દિવસ નિર્ગમન કરતો
 હતો, એમ કરતાં તેની ઉમ્મર વિદ્યા બણવાને યોગ્ય થઈ, જ્યો
 તેનું ચિત્ત રમવાથી છોડાવી તેનાં માબાપે તેને સરકારી નિ-
 શાળે વિદ્યા ગ્રહણ કરવા બેસાડ્યાં.

બીજી એક કુલેશપુર કરીને ગામ હતું, તેમાં ધરોની ખાં-
 ઘણી એવીકે ઠામઠામ કૃષ્ણ, નીચાં છાપરાં ને પડી ગએલાં
 ખંડેરે હતાં, મોટી વિશાળ ખાતર બરવાની ખાડોમાં ચોમા-
 સામાં (વર્ષાત્રય) વખતે વારી બરાયાથી એકાદ મનુષ્યના
 અમુલ્ય પ્રાણનો નાશ થાય. બાવળ અને ખેરડીના વૃક્ષનો

વધારો ધણાજ અને ગામને ફરતો કાંટાની વાડનો મળ્યુત કોટ હતો. વેપારીની દુકાનોનો માત્ર વિદેશ પડેલો જ કે પૈસા હોય તો આવે, તો પણ સાંજનું દરણું પૂરું થવાના ધરાદાયી ગ્રાહકની રાહ જોઈ બેઠેલા શેઠીઆ તેલ, તમાકુ વેચતા, બજારમાં જોઈએ તો માણસ દીઠામાં કોઈકિજ આવે.

આ ગામમાં દયારામ કરીને એક ભૂદેવ રહેતો હતો, તે પોતાને પહેરવા ટુંકી પોતડી, ફાટલ બંડી, ને ટેલીઆ બઠની પાઘડી તથા પાયમાં એઆપ ડોપાન રાખતો હતો, વળી ગજનો લાંબો ખડીયો શીવડાવી માથામાં ગર્ધ સાલનું ટીપણું ખોશી સવારના પ્રહરમાં બેત્રણ ગામ “નારાયણ હરી દયા પ્રભુના” વગેરે શબ્દનો અવાજ કરી ચપટી ચપટી પીઝ એકઠો કરતો હતો. અને મધ્યાને ધરે આવી દાતણ પાણી કરી નાહી સંધ્યા પૂજા કર્યા વીના આવાને માટે તાકીદ્યો દોડતો. તેની સ્ત્રી કહેશે કે સંધ્યા પાઠ તો કરો! તો બાલે કે મારે માટે મારો બાપ પ્રથમથી કરી ગયાછે એટલે હવે મારે કરવાની જરૂર નથી. તો પણ સ્ત્રી કહેશેકે ટીલું તો કરો! ત્યારે કહેશે કે દરબારને ટીલે ટીલું. કપાળમાં અમરચુ બડક-ણીયું શું તાણવું? ભુત જોવા બરવાડ બાઈ મળ્યા હોય તો તેના ઝપાટામાં આવતાં તુરત ધધરના દરબારમાં ફરિયાદ કરવા જવું જોઈએ. માટે જોમ ચાલેછે તેમ ચાલવા દેવું. પોતે ત્વરાથી લુસ લુસ ખાઈ ધંધો શા કરે કે, મ્યાંઈ બદ્રા-સન સાંબળે તો ત્યાં ઉતાવળથી દોડીને જાય, તેમજ જો

પારકે ત્યાં પ્રાસન કરવાની વાત સાંભળે તોતો અત્યંત ખુશી થતાં એટલું જામે કે ખીન્ને દીવસ ઉપવાસ કરવાની જરૂર પડેજ. ખાળાપર કાળો લખતાં ન આવડે ને કોઈ બાલકે “બણેલો હોય તેજ પંડિત” તો પોતે કહેશેકે “યેનકેન પ્રકારેણ લોકદંડેષુ પંડિતા” જામે તે પ્રપંચ કરી લોકોને દંડે તેનું નામ પંડિત” આવી તેની અવળી વર્તણૂક જોઈ કોઈ પણ તેને બાલાવે નહિ. એતો ખેર પણ તેની પત્નીને અને તેને પણ ધાણુંજ હેત એટલે કે રોજ પુષ્પાંજળી કરો ચડી ગ. એલી રજ ખંખેરે.

આ દયારામ દિજને એક પુત્ર થયો તેનું નામ જગો પાડયું, જગો સમજવા શિખ્યો ત્યારથી તેની માતુએ તેને નીતિની વાતો કહેવા માંડી બણવાનો ઉપદેશ કરતાં તેનું મન વિદ્યા સંપાદન કરવામાં પરોવાયું. કમ નસીએ ગામમાં સ્કુલ પણ નહિ તેથી તેને બણવાનો યોગ ન બને, એવો વિચાર જગાના અંતઃકરણમાંથી જાય નહિ, તો પણ અંતે તે હિંમત રાખી બાલ્યો કે બાપા મને શાળાએ જવા આપો તો સાહે, દયારામ પોતાનો ધંધો કરવા બાબત સમજીતી આપી કહ્યું કે હું હવે વૃદ્ધ થયો છું માટે મારું કામ તું ઉઠાવેતો ઠીક, બા. પથી સવાઈ કરે તેનું નામ દિકરો, હું ચાર ગામ માગુ છું ને તું પાંચ માગે ત્યારે સાબાથ. વગેરે બાબત ઘણી શિખામણ આપી પરંતુ તેની માનો સત્તજડ ઉપદેશ તેથી દયારામની ધારણા ફોકટ ગઈ અને છેવટ જગાને બણવા જવાનો

(૯)

નિશ્ચય થયો, પણ તેમાં એટલી સરત કે મહીમ્નઃ રૂદ્રા, અને ટીપણું બણી રહે ત્યારે પાછું આવવું ને સરકારી ભણવું નહિ, જગો તે પ્રમાણે કબ્જા થઈ પોતાની કૈને ત્યાં ઉદ્યોગપુરે ગયો.

જગાને પોતાને આપે સરકારી ભણવાના ના પાડેલી છતાં તે એ નિશાળે બેઠો અને તેને જીવરામની કલાસમાં દાખલ કર્યો, નિશાળમાંથી છુટી થઈ ત્યારે બધા છોકરાઓ નાચે ઉતર્યા, જીવરામ પાછળથી દોડી જવો ઉતરવા ગયો તેવો દાદરની નીસરણી પરથી તેનો પગ લપસી જતાં તે ત્યાંથી દડ્યો, ત્યારે સંઘળા છોકરાઓએ કોળાહળ કર્યો, પણ કોઈ ઝીલવા દોડ્યા નહી, અને જગાએ તેને ઝડપથી ઝીલી લીધો, ત્યારથી તેને મિત્રતા બંધાઈ. સુવું, પાઠ કરવો, હરવું ફરવું, સ્કુલમાં આવવું છતાંદિ તમામ કામ એક સાથે કરવા લાગ્યા. બંનેનાં રહેવાનાં ઘરતો જુદાં પણ સાતિ એક તથા મિત્રતા તેથી માછલું પાણીની, ચક્રોર શશીની, બુખ્યો અબની ને અંધો ચક્ષુની નીરંતર રાહ જોવા કરે. તેમ જગોને જીવરામ એક બીજા ઘડી જુદા પડે તો અન્યોઅન્ય રાહ જોવા કરે. એક વખત નિશાળમાંથી કોઈએ જીવરામની ચોપડી ચોરી તેનો પત્તો ન લાગવાથી તે આશા મૂકીને બેઠો. પણ ઘણા મહિનાએ જગાએ તેનો તપાસ કર્યો, આથી વધારે દોસ્તીનો હક થયો, બંને દિલોજનન યાર થઈ વચને બંધાયા કે એક બીજાનું શુભ વેળા ઉલંઘન થાય નહિ, જીવરામ જાણ્યું કે,—

(૧૦)

શ્લોક.

યસ્યમિત્રેણસંભાષો, યસ્યમિત્રેણસંસ્થિતાઃ

યસ્યમિત્રેણસંલાપ, સ્તતોનાસ્તીઃપુણ્યવાન્ ॥૨॥

મિત્રની સાથે વિનોદ બાષણને સમીપમાં વાસ હોયતો તેના
જેવું આ જગતમાં ખીજું કોઈ પુણ્યવાન નથી. વળી મિત્ર
શબ્દનો અર્થ શું છે કે,—

શ્લોક.

શોકરાતીભયંત્રાણાં, પ્રીતીવિશ્રંભભાજનં;

કેનરત્નમિદંસૃષ્ટં, મિત્રમિત્યક્ષરદ્વયં ॥૨॥

પ્રીતીનું પાત્ર, શોક, ભય તથા અરીના દાવથી રક્ષણ કરનાર
એવો બે અક્ષરનો જે મિત્ર શબ્દ તે અરેખરૂં રત્ન છે, તેનો
પેદા કરનાર કોણ હશે? આવા મિત્રતાના અયાગ બાબ જન-
ણી તે બંને વચ્ચે મજબૂત પ્રીતી બંધાઈ. એમ કરતાં તેઓ
પાંચમી ઓપડી સુધી શીખ્યા. એટલામાં કલેશ પુરથી દયારામ
જગાને તેડવા આવ્યો, તેણે જાણ્યું કે મારો છોકરો ટીપાણું
વગેરે ભણી રહ્યો હશે, પણ અહીંતો તેણે સરકારી આરંભેલું
જોઈ. તેને બહુજ ગુસ્સો ચડ્યો. અને જગાને ઘેર તેડી આવ્યો,
તે જોઈ જીવરામ બહો દુઃખ પામવા લાગ્યો અને પોતાના
મુખાવિદ્માંથી નિર્મળ ગીરાનો ઉચ્ચાર કરવા મંડ્યો કે અહો!

પ્યારા મિત્ર મેં તારે માટે ઘણાજ ઉમદા વિચારો ધારેલા તે
આજે ધૂળ મળવાનો સદા ઉપાય કામે લગાડ્યો. અરે ! દીક્ષિ-
જન દોસ્ત આપણુ અંનેએ સદ્વિદ્યા ગ્રહણ કરી જગતમાં
મુક્તિ ગળવી મૂકવી એવા નિશ્ચય કરેલો તેથી હવે હું શું
મૂખ ખતાવીશ ? અહે ! પ્રીય અંધુ તું માહારાથી રીસાઈ આવ્યો
પણ હવે ના જા. અરેરે!!! મેં આવી ધારી સુખાવસરની રમુઝને
દુઃખાવસરનો દિલાસો થવા માટે મૈત્રી જોડી હતી. પણ આતો
ઉત્કુંથન અરે ! શુભેચ્છક માર તું અહીં રહે. હું તારા વગર કેમ
રહી શકીશ. મિત્રતા વિરહથી વ્યાકુલ થએલ વિયોગી મિત્ર શું
કહેછે તે સાંભળો.

મોર પ્રતિ ઉક્તિ

મનહર છંદ.

સ૦ કાનન વિષેના મોર, કેમ તું ઉદાસી દીસે?
ટોહુક ટોહુક વળી, કેમ નથી ખોલતો?
શું થયું અપાર આમ? દેખું નહિં તુજ ધામ,
અંતરે ઉદાસ કેમ? કહે દીક્ષ ખોલતો?
ઉભણ તરતુ મધ્ય વાર, શું કરે અતી વિચાર?
શાન્ત કરે શાને માટે, બધું સુખ રોજતો;

જ૦ દીક્ષિજન મિત્ર મારો, વારીદ ગયો વિદેશ,
તેથી રહેન નથી કાંઈ, આનંદે ના ડોલતો. ૧

મૃગ પ્રતિ ઉક્તિ

મનહર છંદ.

સ૦ અરે ! મૃગ ભ્રાત શાણા, જાણ ક્યાં દોડીને ઝડ?

કેમ તું અતિથે આજ, ફાળું રહે મારતો?
 સ્થીર કોઈ ઠામ યઈ, શુભ આરો શાસ્ત્રો હશે.
 હવે હું અંત્ર પીવા, તું નશું ઉચારતો?
 શું થયું શરીર આમ? બાકુળ થએલ કેમ?
 બીવરાબો મને બહુ, તો પણ ન ફાવતો;
 જીવ જૂથથી પડેલ દૂર, ઉદાસી હું ફરું તેથી
 મિત્ર વિના સુખ કશું, યાર નથી ધારતો. ૨
 અરે જગા તું જો બણ્યો હશે તો ગમે તેમ કરી તારું
 ઉદર પોષણ કરીશ કહ્યું છે કે,—

શ્લોક.

સદવિદ્યાયદિકાચિંતા, વરોકોદરપુરણે;
 શુકોપદ્યનમાપ્નોતી, હરેરામદ્વિતિબ્રુવેત્ ॥૩॥

જેની પાસે સદવિદ્યા હોય તે પોતાનું ઉદર પોષણ કરવાની
 ચિંતા રાખે નહિ, જેમકે પોપટ છે તે હરી, રામ વગેરે મીઠા
 શબ્દો બોલી માણસનું મન રંજન કરી આપનો ખોરાક મેળવે
 છે. તો સદવિદ્યાવાળાને શું આશ્ચર્ય છે? માટે માફ કહ્યું માન,
 તેવામાં ધ્યાનમાં કહ્યું મળતવ્યં તોય મરતવ્યં, નહિં મળ-
 તવ્યં તોય મરતવ્યં, કપાલ્લ કાષ્ટિ કિં કરતવ્યં બોલેછે
 તેમ મરી જાય છે ને નથી બચતો તેમ મરી જાય છે, તારે
 મક્તની કપાળ કાષ્ટી શી કરવી? વળી અમારો ઘોઠનો ખડીયો

ક્યાંઈ ગયોછે? લોટ માગી એપ ધાપ કરી જોકરો પોતાનું યુ-
જરાન ચકાવશે. અમારે વિદ્વાનના દિકરા નથી થવું. તું એ-
કીલો બણ એટલે બસ છે. જીવરામે કહ્યું એપ ધાપ શેની
કરશે? એતો સરકારે ટપાલ વગેરે કરી તેથી તમારી મૂરાદ
મૂજતવી રહેશે. વળી યજમાનોનો પણ બાવ ઓછો થતો જા-
યછે, માટે તમારું બોલવું બર્થ છે. એટલે દયારામ જીરુસાથી
બોલ્યો અમે! મૂર્ખ વગર વિચારે તપાસ કર્યા વિના શું બોલેછે?
એ જોકરાને માટે ઉજાવતુમાં તાપ ને શીઆળામાં હીમ
સહન કરી દેશ અને પરદેશ વિવિધ કાર્યને પ્રસંગે ગએલો,
એને લીધે હજારો કષ્ટ વેઠનાં પડેલાં, તેનો જન્મ થવા પથ્થર
એટલા ઈષ્ટ કરેજ ને હવે આજે રણીને ખવરાવે તેવો થયો.
તારે નાહક દુઃખ મળવા તું જેવા બદ સલાહ આપે એ તે શું?
અમે તેને માટે જેને સંકષ્ટ વેઠનાં તે બધાનું ખાસ કારણ
એટલુંજ કે આજે વૃદ્ધાવસ્થામાં મુખ્ય મળે.

આવાં વાક્ય સાંભળી જગો રડવા લાગ્યો એટલે દયારામ
તેને ઉપાડીને ચાલતો થયો, દયારામને જગો ઘેર આવ્યા એ-
ટલે જગાનો મા તેને હોશથી મળી અને કહ્યું કે બાપુ તું
કેટલી ઓપડી બણીઆવ્યો? તે સાંભળતાંજ દયારામને રીસ
ચડી ને બોલ્યો કે રાંડ, કૂતરી, ગધેડી, ગોલી તારા ડોહાને
ખાત્તણીયું બણવાનું કહ્યું હતું કે કેમ? મા, ખા, ભૂપા એ બણ્યા
એમાં શું દિવસ વળ્યો? એટલાં વાનાં તુજ કરેછે? તારી મરજી
હશે? એમકહી તે બીચારીને ખુબ માર માર્યો એટલે તે બોલી,

(૧૪)

દોહરો.

નાથ મૂઝવું તમ આમશું! છાંડિ દયા શું આજ;
રાડ ધરી નિજ ધરખિલે, બૂટાપણને લાજ.
ક્રોધ ધર્યો ક્યમ સામટો? ચૂકે નાના બાળ;
શામાટે અપજશ લિપો, થશે તમારો કાળ. ૨

સોરઠો.

(ત્યાં) વિપ્ર બોલીયો બોલ, પોતે ઝાઝા નેશમાં;
ચક્ષૂ રાતી ઓળ, કરી નિજ પત્ની પર. ૧

છંદ્રવન્નું છંદ.

હું જો મરું તો ઠીક થાય તારે, બીજો પછી સુંદર કંથ ધારે;
તેથી કરીને સુખ ખુબ પામે, જાજ તું રંડા ફુગ દૂર વામે. ૧
જોરે હશે ઉમર મૂજ ઝાઝી, તો તું અરેરે! દિલ તૂજ દાઝી;
સૂએ કરીને વિર તૂજ નાંખે, જાજ તું રંડા ધર કેમ રાખે. ૨
ફાવી નહીં જો કદી આમ રીતે, ઝરો અનોમાં ધરિએજ પ્રીતે;
તેથી કરી કાઠલ થાય માફ, જાજ તું રંડા કરે ધાર્યું તાફ. ૩
મેં આજ મૂઘી ધર નારી જણી, તેંતો અરેરે! કરી ફુગ કા'ણી;
હું તો હવે નીશ્ચય જીવ બાળું, જાજ તું રંડા કરે મૂખ કાળું. ૪

દયારામનો આવો ક્રોધ જોઈ આમના સારા આપરદાર
વેપારી વગેરે બીજા સદગૃહસ્થોએ આવી કજીઆનો છેડો
આણ્યો ને સૌને શાંત પાડી પોતપોતાને ઘેર ગયા.

જગો પોતાના બાપની બિદ્ધાવૃત્તિ આદી બધી સર્વ કળામાં
નીપુણ થયો, પોતાની ઉમ્મર યોગ્ય (૨૦ વર્ષની) થતાં તેને

ખાપે એક સ્ત્રી પરણાવી આપી. કમ નસીબે ગામમાં કોલે.
રાનો રોગ આવવાથી જગાના માખાપને થયું અને બંનેએ
એક દિવસેજ સંધાત કરી સ્વર્ગમણી પોતાના જીવને રવાના
કર્ચો. તેમનું ઉત્તરકાર્ય કરવા સારૂ પડ્યે પાગીયા મડ્યા ને
બાઈને ખુબ મડાવી બે હજાર રૂપીયાનું આંધણ મૂકાવ્યું.

પેલો જીવરામ ગૂજરાતી બણીરહ્યો એટલે ઇંગ્લિશ શીખ્યો
ને તેમાં કીટ થયો એટલે નાટકની વિદ્યા શીખ્યો. ઇંગ્લેજમાં
પાસ થતાં દરમાસ રૂ ૪૦૦ના પગારથી મહાલની ઉપજ વસુલ
કરવા અને દેખરેખ રાખવા મહાલકરીની જગો મળી,
પોતે સારી કેળવાએલી, કુળવાનને હેંશીયાર કંપ્યા પરણ્યો.
જીવરામ ઉપર જગાનાં માખાપ ગૂજરી જવાનો કાગળતો નહિં .
પરંતુ અફવાહથી ખબર મળતાં સાથે રૂ ૧૦૦૦) લઈ કારજ
ઉપર વખર તેડાવ્યો આવ્યો, તેણે આવી જગાને બહુજ ઠપકો
દીવો કે અરે! યાર કોઈ દિવસ કાગળ પત્ર નહિં એતો ખેર
આપણાં દિલ ક્યાં જૂદાં છે? પણ આવે પ્રસંગે તે મને સ-
માચાર ન મોકલ્યા એકેવી વાત! જગો કહે હું બૂલ્યો માફ
માયું ફરી ગયું જોયી ખબર રહી નહીં.

એકાદશાને દિવસે ખાર ઉપર ચાર વાગતાને સુમારે ઉત્તર
દિશા તરફ અલ્લ કાજો શાહીવરણો થઈ જતાં ઉપરાઉપરી ત્વ-
રાથી વાદળાંઓની ઘટા ચાલતી જોઈ, પૂર્વદિશા તરફ લૂલા,
રાતા, આસમાની રંગથી મધમધુષ સંધાયાં, પશ્ચિમ દિશા
તરફ વાદળાંથી મૂરજ છેક ટંકાઈગયો, વીજળીનો ચમકાર થવા

લાગ્યો ને પર્વતના પ્રહારની પેઠે એકદમ ઝડપથી મોટા મોટા ફેરા પડવા લાગ્યા, થોડી વારમાં વીજળીનો ચમકાર અને ગ-ગનનો હડૂડાટ એ સૌ સમી ગયું. મધરાત્ર અત્યંત ક્રોધાવે-વેશમાં આબ્બો ને નેવામાં વારી માયું નહિં, ઘણી સાવચે-તીથી આળેલાં એવાં ઘરોમાં પણ જળ જળ થઈ રહ્યું, શેરી, ગણ્ડી, અને ચોકમાં ધગધગધોધ થતો જોયો, છોથી બાંધેલી ઈમારતો પણ કોઈને કહ્યાકહ્યા વગર લાંબી થઈ સૂવા લાગી ત્યારે કૂખા, નીચાં છાપરાં ને પડી ગયેલાં ખંડેરનો શા આ-શરો? નહિ પણ પોતાની મર્યાદા મૂકી આડ રસ્તે ચાલીનીસરી તેમાંનું પાણી ગામમાં અને સીમમાં ફેલાઈ ગયું. ગામમાં જળ બંબાકાર જોતાંજ માણસો જીવ લઈ નાઠા ભાગોરે ! બાપ, મૂવા અરે! દૈવ ! આ અકસ્માત કોપ શો? આ વખતેજ જાણીએ સાબ્રમતી રેલી નાહોય? “જીવતોનર ભદ્રા પામશે” એ કહેવતને સિદ્ધ કરીઆપવા સૂત, વીત ને દારા વગેરે કોઈની દરકાર નહિં રાખતાં પોતાના અમુલ્ય પ્રાણનો બચાવ કરવા સૌ તત્પર થયા, પણ કરે શું? સઘળી તરફથી દબાણ, રાત્રિ પણ મેઘલી મળી, આપોઆપ મૂખાર્પિદ સૂઝે નહિં, નદિના પાણીની પુરતી બીક ને જગતનો પાલન કરનાર વરસાદ તે આ વખતે સંહાર કરવાની દ્રષ્ટી કરી ઉભો રહ્યો, અરેઅર અવકૃપા નહિંતો સીમમાં બાવેલા જીવાર, બાજરા, અને વ-ણના છોડ મૂળમાંથી તણાઈ જઈ જમીન જેવી જમીન થાને થાય? કેટલાંક વૃક્ષોપોતાની આયુષ્યનો છેડો આણવા નદિમાં ત્વરાથી પડવું મૂકવા લાગ્યાં, રાતમાં ચારો શાધવા માટે ગ-

એનાં જનવરોમાંનાં ખાલ્યાવશ્યાથી ચાલી જાસ્તિ દુઃખ સ-
હન નહિ થવાથી તેપણુ જળમાં પડી સાગર બણી ચાલી
નીકળ્યાં, સરીતાએ બણી મુદતથી ચુંદડી અને મોડીયો ન લી-
ધેજ સમય—અત્યારે પૂર આવેશમાં આવી સમુદ્રની પેઠે
મોટામોટા લોઢ વધારવા લાગી.

આ વખતે કાર્ય ઉપર આવેલા ખાલ્યાજીમાંનો કોઈકોઈ
પાસે કુંત્યા* માગતો હશે અને સામાવાળો આપવાની નાપા-
ડતો હશે જ્યો જમતા પહેલાં તેણે જનરોકજીયો કૃપા, ટુંકો
ઘોળી કામળી પહેરી હાથમાં પાણીના લોટા લઈ ચૂરમથર
જીપર સવારી કરવાને ઉતરી પડેલા બહાદુર વાડવો ફરીફરીને
ન આવે એવી અમુલ્યને પહેલી પતરાવળી રૂપિયાની કહેવાય
છે તે પડતી મુકી ઉઠી નીકળ્યા, આહાહા! આ વખતે તેને
કેટલું થયું હશે? તેનો વાંચનારાએજ વિચાર કરી લેવો. ભૂરવો
એક બીજા ગાળાગાળી ઉપર ને ગાળાગાળી પરથી મારા
મારી પર આવ્યા, શું આ વખતે તેઓ પતરાવળીની દાઝ
ઓલવા વગર રહે? જગાનો વરો ખગડવાને કાંઈ પણ વાર
રહી નહીં, એટલામાં જીવરામે આવી તે સમજાને રોતસર
સમજાવી સમાધાન કર્યું અને જમામને પાછા અસલ પત-
રાવળીએ જમવા ખેસાર્યા.

માણસો ગયા પછી નાર્તુ સમજવા લાગ્યા તેમાં રૂ૧૦૦૦

---

* કોઈ કોઈ સ્થાતિમાં અપ્પેઅપ્પ દીકરી આપી દીકરો
વરાવાનો ચાલ— આજે પણ છે અને તેથી કરી કુંત્યા પતા-
વવામાં કજીયા થાયજ.

ની તૃટ રહી તે આબથી તે જમીન સુધી જગાબાહને તાકડા થાય તેમ નહીં અને વેપારી લોક તેની લાજ પાડવાને ઠાંપી રહ્યા, આવો ખતાવ જોઈ જગો જીવરામને પગે પડી રડવા લાગ્યો ને કહ્યું કે આ મારી ઇજ્જત જતી નથી પણ તારી જાય છે, માટે ગમેતેમ કર. જીવરામે લાવેલા રૂપિયા આપ્યા ને કહ્યું કે બાઈ આજ પછી કોકની શિખામણ પ્રમાણે પોતાની ઉપજ ખચ તપાસ્યા વગર માથે દેવું કરી ધુલથી વરો કરવો નહીં, જે માણસ જમતી વખત તારાં વખાણ કરતા હતા તેજ આજે તારી આખર પાડવાને ઉભા થયા ને તુને મેવ-કુદ ઠરાવ્યો, આ ખાખત છઠ્ઠી ચોપડીમાં આવેલી ધુલણુજની ગરખી વાંચી વીચારીને જે એટલે પછી વધારે વીચેચન કરવાની જરૂર નથી, એમ કહી જીવરામ પોતાને ઘેર ગયો. જગાને ધરમાં કાંઈ રહ્યું નહિં તેમ બિલાવત્રિથી ગુજરાન થાય તેમ હતું નહીં, તેથી ડુઝ માણસની સંગત કરી ચોરી કરતાં શીખ્યો, અફિણ, ગાંજો, છીકણી, વગેરેનું વ્યસન કર્યું, પોતાની તમામ માલ મિલકત વેચીને ખાઈ ગયો ને પોતાની સ્ત્રીને પિયર કાઢી મૂકી.

આ સમામાં જીવરામની દીકરીનાં લગ્નની કુંકોતરી આવી તેમાં દશ દિવસ આગળથી આવવા બનેલું તે પ્રમાણે જગો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો, જીવરામે પૂછ્યું બાઈ જગા તારું શરીર ખીજું બેસતીના જેવું થઈ ગયું છે તેથી તને કાંઈ વ્યસન તો નથી વળગ્યું? જગાએ કહ્યું નારે! બાઈ શા ભોગ છે? આતો

(૧૯)

બે વરસ થયાં એકાંતરીઓ તાવ આવેછે નથી તમને એમ
લાગ્યું. જીવરામને પોતાનો બાળસ્નેહિ પ્યારોમિત્ર આવવાથી
મસ આનંદ થયો તેથી બલોયાં, વરણું, ધી, સાકર ઇત્યાદિ
વિવાહ સંબંધી સામાન લાવવાનું કામ તેને સોંપ્યું. કેમકે.

શ્લોક.

નમાતરીનદારેયુ, નસોદયેનચાત્મની;

વિશ્વાસઃસ્તાદશઃપુંમાં,યાવનમિત્રસ્વભાવજે ॥૪॥

જે મિત્ર પોતાનો બાળ સ્નેહિ હોય તેનો વિશ્વાસ બહુજ
પડેછે તેવા મા, બાંડુ, સ્ત્રી ને તનુ વગેરે કોઈનો પડતો નથી.

જીવરામ સોંપેલા કામમાંથી (૨૨૦૦) જગો છુપકીથી ઉ-
ઠાવી ગયો ને છેવટ વરાને દિવસે જન્મતી વખતે પોતે કોઈ
પાસે અસલી લોણું માગતો હશે તેની ઉધરાણી કરી ત્યારે
સામાવાળાએ કહ્યું કે એતો ધરડાએ લીધાછે માટે તેમના
પાસે લેવા જાયો જ. આથી જગાને બહુજ ક્રોધ ચડ્યો
અને ઠેરો કરવા ઉભા થયો, આગલા સાથે લડ્યો. માથું
કેડયું ને સાત જમવા બેઠી હતી તેમાં જોડા પહેરીને આ-
લ્યો. અત્યાર સુધી સહન કરી રહેલા દ્વિજેએ ઝડપથી ઉઠી
બાઈની પુષ્પાંજળી કરી એટલે પુણું બાઝમબાઝા થઈ ઓ-
ળેલી પતરાવણીઓ કચરાઈ જતાં બીન ઉપયોગીને લોધ
ઉકરડે નાંખવી પડી. જીવરામને આ જોઈ માડુંતો લાગ્યું

પણ તે મનમાં નહીં લાવતાં જગાને આવી પાધડી ઉતારી જે માઆપ મારા વીવા શીદ બગાડેછે ! જગાએ કહ્યું એમાં તારું શું બાગડું ! માયું કૂટ્યું તો મારું ને પતરાવળીઓ ગઈ તો એની તું તારે જોયા કરને ધાર. તો પણ જીવરામ સામાવાળા સાથે વિનય કરી સમજાવી સમાધાન કર્યું.

લાવેલા સામાનમાંથી ૩૨૦૦) જગો ખાઈ ગયોછે એવા અખર પણ મળી ચૂક્યા છતાં વરો ઉકલ્યો એટલે જીવરામ પોતાના રેનેહિને રહેવાનું કહ્યું ને ઘણીજ પ્રીતી બતાવી, જગામાં જેને અવગુણ હતા તે મટાડવા તેને પાસે રાખવો એવો વિચાર હતો પણ તેણેતો જૂઠાં બાનાં કર્યા કે મારે ઘેર અમુક કામછે મારે હું નહિ રોકાઈ ત્યારે જીવરામ લાચારીથી રજા આપી.

જગો ઘેર આવ્યો એટલે પાછો પોતાનો અસલ ચાર્જ સંભાળ્યો ને વહુને તેડી આવ્યો, ગામનો રાજા કામના પંજમાં આંધળો થએલો તેની નજરે પુવા વરથાને પામેલી ફફડ ચહેરા વાળી રવરપવાન જગા બાઈની સ્ત્રી પડી, તે જોતાંજ તેનીપર આશક્ત થયો ને પછવાડે આંટા ખાવા લાગ્યો, તેની જગાને અખર પડતાં તે બીજે ગામ રહેવા ગયો. ત્યાં જગો બિદ્યાવૃત્તિ કરે, વખતે પડેલી સ્ત્રી ઉપાડી લીએ ને તેની સ્ત્રી એક વેપારીને ત્યાં કામ કરવા જાય, એવાવાં તે વેપારીના દીકરાની ગ્રીવામાંથી હેમની હાંસડી રાત્રીને વિષે કોઈ હરામખોરે કાઢી ગયા, તેનો શક જગાની વહુ ઉપર આવતાં તેણે સ્વેચ્છ પુરના કામાંધ રાજા પાસે ફ-

રિયાદ કરી નેથી રાજાએ બાઈ મજકુરને કોર્ટમાં હા-
જર કરી સવાન કર્યોડે* આ વેપારીના દોકરાની હાંસડી
તું લઈ ગઈકું? બાઈએ કહ્યું ના. એ વાત જુડીછે.
હોકરાને કહ્યે સાચું ના મનાય, પછી ફરિયાદીને રાજાએ પૂ-
છ્યું કે તારો હોકરો નેકાંઈ કહે તે તું સાચું માનેછે? વેપારી
કહે હા. (જગાની વહુ ઉપર રાજા પ્રથમથીજ આશંકત થ-
એતો હતો સગમ આ વખતે હોકરાને એકાંતે બોલાવી ખાવા
વગેરે પદાર્થો આપવાની લાજચ ખતાવી કહ્યું કે હું ને પ્રમાણે
શીખ્યુંકું તે પ્રમાણે સમજા મનુષ્ય સમક્ષ કોર્ટમાં બોલજો)
વળતી રાજાએ હોકરાને સવાન કર્યો કે તારી હાંસડી જતી
વખત તું ક્યાં સૂતો હતો? મારા ધરમાં, તારો ખાપ ક્યાં સૂતો
હતો? એક બીજા ઓરડામાં, આ બાઈ ક્યાં સૂતી હતી?
મારા ખાપ બેગી, આટલું પૂછી બંધ રાજ્યું ને ફરિયાદીને
કહ્યું કે આ વાત સાચી છે? તે કહે ના, હોકરો શું સમજે, રાજા
કહે હોકરો તે સ્ત્રીને નથી ઓળખતો? વેપારી કહે ઓળખેડે,
રાજા કહે તારે કેમ કહેાછે કે હોકરો કહે તે નહું! વેપારી
કહે હોકરો આ વાત જુડી કરેછે, રાજા કહે હોકરો આ વાત
જુડી કરેછે, તારે હાંસડી લઈ જવાની વાત ખરી કરેછે એ
કેમ મનાય? આ સિવાય તમારી પાસે બીજા કાંઈ પણ પૂરાવો
છે? વેપારી કહે ના, રાજા કહે તારે તમારા બોલવા ઉપરથી-

---

* આ કેશમાં રીતસર જુગાનો લઈ કામ ચલાવ્યું ને-
ઈએ, પરંતુ વધારે જગ્યાનું રોકાણ નહિ થવા ઉપરઘોટીયા
સવાન પૂછેલા છે.

જા જણાય છે કે આમાં તમારુંજ કપટ છે, આવાં જીહાં તર-
કટ બનાવી નાહક તરફી આપવા આવ્યા છો માટે તમને સજા
થવી જોઈએ, પરંતુ પ્રથમની ચુક ગણી માફ કરતાં ગુનેહ-
ગારને ઓરીના તહોમતથી વિમુક્ત કરી તમને રજા આપવામાં
આવે છે.

ફરીયાદી વગેરે બીજા માણસોને રજા આપી બાહ્યને રો-
ડીને કહ્યું કે તું ધણી મુક્તથી મને ડગીને ચાલી ગઈ છે
પણ છેવટ મારા પંજામાં આવી, હવે ક્યાં જવાનીછે? કેમ
પટરાંણી થયુંછે ના? આ સાંભળી જગાની વહુને પારાવાર
દીલગીરી પ્રાપ્ત થઈ અને મનમાં કહેવા લાગ્યા કે અરેરે!!!
આશો જીલમ? હવે મારે શું કરવું? રે! પ્રભુ તે હું ગરીબ ઉ-
પર આશું કહ્યું? હે નાંધારા આધાર તું અનાથ નો ખેતી કહે-
વાય છે પણ આતે શું? આમ માં સમુજું કાઢવું હતું? મારી
લાજ લેવાને આ પાપી દુષ્ટ ઉભો થયો તેના મનમાં સારી
બુદ્ધિ પ્રેર. તું જગત કર્તા સર્વ શક્તિમાન સર્વજ્ઞ ઈશ્વર, પરમ
દયાળુ, અનંત કોટી ખુશાંડના અધિપતી મારી આખર રાખ.

બલિચારી પુરૂષો વગર વિચારે પારકી દારા પર મોહી તન
મન અને ધનની શામાટે ખૂવારી કરેછે?

લાવણી.

‘ઓ કામાંધી શું કરે? ઈશ્વરી ડરે, દીલ વિચારી;

ફિટ ફિટ ફિટ તુજને યાય, નકી બલિચારી. (ટક) ૧

શું પામો છો રે સુખ? જનરમાં ઝાઝું,

હું જોઈ બૂરી રીત ભાત, અતિથે દાનું;
 સાજું થાશે નહિં, નાક કપાયું જેનું,
 આ લાગે બેઠો ખરે, દુઃખ બહુ તેનું;
 એાથ અનીતી એહ, સાર નહિં તેહ, જશે ઇતિહાસી.
 ફિટ ફિટ ફિટ તુજને થાય, નકી બબિઆરી.   ૨
 શું થાય કપુત નીજ આપ, દ્રવ્ય પણ ખોવા,
 સમજું ગૂમાવે સૂખ, પછીથી રોવા;
 કરશે નહિં મૈત્રી કોઈ, ખોજે ધર નારી,
 પ્રભુ નરક આણમાં ધરે, ન્યાય કરી બારી;
 એા પરદારા ના પાર, દુઃખ દેનાર, ટેવ કર ન્યારી,
 ફિટ ફિટ ફિટ તુજને થાય, નકી બબિઆરી.   ૩
 કરી પ્રીત ભૂલાવે બાત, પારકી દારા,
 મસ મગન રહે મન માંય, કાર્ય કરનારા;
 બહુ થાય શરીરે રોગ, દુઃખમાં ડૂલે,
 સૂકિતિ સદો જાય, સાતિ કેમ ભૂલે;
 સૌ સગાં કુટુંબી અરે, ખાર નવ કરે, જુઓને ધારી.
 ફિટ ફિટ ફિટ તુજને થાય, નકી બબિઆરી.   ૪
 તું કામ કદાપી કરે, સર્વથી છાનું,
 પણ જગત નાથ તે જુએ, છોડ એ ખાનું;
 તુજ દ્રવ્ય બધું જવ જશે, થશે તવ વેરી,
 આ કામે સાર નહોય, કષ્ટ લે ઘેરી?
 તું કરો ખેશ શું આમ? મૂકીદ નામ, અરેરે! જરી,

ફિટ ફિટ ફિટ તુજને થાય, નહીં બ્યભિચારી. ૫

રાજા કહે વિચાર કરે કાંઈ સિદ્ધી થાય તેમ નથી, ચાલો આપણા ઘરખારમાં. બાઈએ દિવસું વિચાર્યું ને અહિં આપણું કાંઈ ફાયે તેમ નથી માટે હમણાં તે ને કહે તેની હા પાડવી પછી પ્રકૃત કરી સટકી જશું. (ચાસન) જેમ મરજી. પરંતુ હાલમાં મારા શરીરને વિષે તાવનો આભાર છે, આભારવાળી સ્ત્રીને પુરૂષ સાથે સંગ કરવો નહિં કેમકે એથી પુરૂષને શરીરે બાધી ઉત્પન્ન થાય એવો વૈદકશાસ્ત્રનો મત છે, એમ છતાં હું અબળા માંડું શું જોર? (નારી) આ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે જોને કોઈ પણ શત્રુ નહિં ને જ્યારે શત્રુ નહિં ત્યારે તે બહુજ ગરીબ હોવી જોઈએ.

આવાં વિનયનાં વાક્ય સાંભળી રાજાના મનમાંથી ક્રોધ દબાઈ જતાં આ સ્ત્રી કાયમ આપણા ઘરમાં રહેશે એમ પૂર્ણ વિશ્વાસ આવવાથી તેને આરામ થવા માટે પંદર દિવસની મહેતજ આપી રહેવાને માટે એક સારો ઓરડો સોંપ્યો ને પોતે પંદર દિવસ પૂરા થવાની રાહ જોતો બેઠો.

જગાને આ વાતની જાણ થતાં તે ફરીપાલીએ આવ્યો કે મારી સ્ત્રીની તું જોર જીલમથી ધજત લેવા ઉભા થયો છે માટે હું સરકારમાં જઈશ. આઠલા બેઠા સાંભળતાંજ રાજાએ સિપાઈઓને ફરમાસ કરી કે આને તુરંગાવાદમાં લઈ જાઓ, તે પ્રમાણે તુરત તેને ઉઠાવી લઈ ગયા ને હાથે પગે કડીઓ જડી દીધી, આ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરૂષ બંનેની દશા ખૂબી થઈ.

જીવરામને મિત્રના કષ્ટની ખબર પડતાં તેનાં રૂવાડાં ઉભાં થયાં ને ખોલ્યો કે જે મિત્રને દુઃખે દુઃખી ન થાય તે મિત્ર નહિ, પોતાને ગમે તેટલું સંકષ્ટ હોય તે મનમાં નહિ લાવતાં મિત્રનું રજ જેટલું દુઃખ મેરૂ સમાન ગણી તેનો નાશ કરે, કૂરસ્તે ચાલતો હોય તે મટાડી સારે રસ્તે ચલાવે, જેજે અવગુણ જોયામાં આવે તે છોડાવી ગુણવાન કરે, ખાનગી વાત કહેતાં આંચકાય નહીં, કાંઈ પણ ચીજ આપવા લેવા ખાખત મનમાં શંકા ન કરે, વિપત્તિને વિષે સહાય કરે અને પાછળ કદો પણ ખૂંડે ખોલે નહીં, મૃતી, સંત વગેરે કહે છે કે એજ મિત્રનાં લક્ષણ, તેનીજ સંગત કરવી, બીજા શકુની સંગત કરવી નહિ. ત્યારે હું શું શકુ છું? જગાએ મારી મિત્રતા કરી તેનું કળ શું? અરેરે!!! હું જેવો કોઈ? આજે મારે તેને ગમે તેમ કરી છોડવો જોઈએ, પણ તે રાજ કામાંધ વળી જે ગુનેહગાર તેનીજ પાસે ન્યાય માગવાનો એટલે મારી ધારણા ખરે આવે એવું લાગતું નથી, હવે જે ખને તે ખરું, મહેનત તો કરવી.

આમ વિચારે કરી પોતે એક માસની રજ લીધી ને સરખી હેડીના આદમીઓને માટે સામાન લઈ નાટક મંડળી કાઢી રમવા નીકળ્યો ને ફરતો ફરતો સાતમે દિવસે કલેશ પુરમાં આવી પહોંચ્યો, રાજાએ તેનો ધણોજ સત્કાર કરી ઉત્સવાને વાસ્તે વિશાળ જગો આપી નાટક કરવા ફરમાવ્યું, એક રાત્રિ રમે ને બીજી રાત્રિ વિસામો લે, એમ કરતાં છઠ્ઠા દિવસની

રાત્રિએ લલિતા દુઃખદર્શક બન્યું, તેમાં નંદન કુમારને બ્ય-
ભિચારને લીધે જોજો ગેરકાયદા થયા તેજોઈ રાજનું મન પીગલ્યું,
વળી આઠમી રાત્રિએ *બ્યભિચાર દુઃખદર્શકનો આ ખેલુખ
ચિતાર કરી બતાવી છગનલાલને ધૂળ મેળ્યો તે જોતાંજ રાજ-
એ નીમ લીધું કે આજથી પારકી સ્ત્રી મા બેન પ્રમાણે છે,
હું કોઈ દિવસ તેમની ઉપર કુદ્રષ્ટી કરુંતો શાસ્ત્રમાં ગણેલી
ચાર હત્યા (ગૌ હત્યા, બ્રહ્મ હત્યા, સ્ત્રી હત્યા, ને બાળ હત્યા)
વગેરેનું પ્રાપ્તિશિત મારે શોર. એમ નિશ્ચય કરી જગાને અને
તેની સ્ત્રીને છોડી મૂક્યાં ને નાટક મંડળીને પાંચ હજાર રૂપિયા
આપી વિદાય કરી. જગોને જીવરામ અન્યો અન્ય મળતી વ-
ખત અત્યંત રડયા છેવટ જગો બોલ્યો કે બાઈ મારી આખર
તે રાખી છે, તેથી તને હજાર વખત શાખાશ છે. બાકી
હું હિણુબાગો પુરૂષ ક્યાંઈ પણ સુખ પામ્યો નથી.

હરીગીત છંદ.

હું અવતર્યો બ્રાહ્મણ ઘરે, કુઆમ જેવું ગામ તે,
ખડુ બાવ બિક્ષાએ ઘરે, દિન રાત પિતા કામ તે;
ઉદ્દેશ કિંવો માતુએ, વિદ્યા બણાવા મૂળને,
પીતા કહે ધંધો કરે નિજ, ગણું પ્યારો તૂળને ૧
માની નહિં શિક્ષા બધી, પિતા તણી મેં એ સજ,
જીવોગપુર જ્યાં આવિયો, ખંધુ મળ્યા રૂડા તમે;
સાથે રહ્યાથી રનેહ યો,* પરિપૂર્ણ એણી વારમાં,

* બાવનગર વાળા મારા મિત્ર ત્રવાડી આત્મારા વિ-
નારણજી બતાવેછે.

વળતી મને તેડી જતાં, નેત્રે વહ્યાં જળ ધારમાં. ૨
 તો પણ તમે શિક્ષા કહી, વિદ્યા બણ્યાની વાતતે,
 ઊપાડી મુજને આલિયો, પિતા કરી નિરાંત તે;
 નિજ ઘેર પો'આજેટલે, કે માર માતાને પડ્યો,
 તે ક્યું સઘળું શાંત ત્યાંતો, રોગ આવીને નડ્યો. ૩
 મા આપે કેરી કાળ યાતાં, પાગિયા પડખે ચડ્યા,
 ફૂલાઈ કારજ મેં ક્યું, ત્યાં માગનારા તો નડ્યા;
 આ કામમાં શાણા તમે, દીધા વસૂ બહુ મૂજને.
 બગડ્યો વરો સૂધારીયો, ધન્ય ધન્ય પ્યારા તૂજને; ૪
 ધર આર ચીજો વેચતાં, પૂરું થયું તહિં એટલે,
 સંગત ધરીને દુઝની, ચોરી કરી મેં તેટલે;
 ત્યાં આફિણ, ગાંજો, છિકણી, બસનો વગેરે આદર્યા.
 મુજ નાર કાઢી પિયરમાં, ત્યાં લગત પ્યારા તેં કર્યા. ૫
 હું આલિયો વેગે કરી કે. કામ તેં ખતનાવિયું,
 દૂટે દગો મેં આદર્યો, ગ્યમ દામ લેવા ફૂંવીયું;
 કજિયો ક્યો વળતી તદા, જો નેહ તટે આપણો,
 સમજ્યુ થયોતું સર્વદા, મુજ વાંક દિલે ના ગર્યો. ૬
 ત્યાં વિનય કરી સમજાવિયો, પાસે રહેવા પ્રીતયો,
 હું મૂર્ખ ઠગિયો આપને, જુદું કહીને ચીતયી;
 નારી અતી છે ફૂટડી, કામાંધ રાજ તો થયો,
 તે જાણ યાતાં મુજને, હું ગામ છોડિને ગયો. ૭

પરગામ જઈ હું માગતો, વેપારી ત્યાં નારી રહી,
 તે શેકના બાળક તણી, તો હાંસડી છૂપી થઈ;
 આ કામ આહ્યું કોરડે, કામાંધ રાજની કને,
 વીમૂક્ત નારી ને કરો, નિજ બૂવન રાખી તેમને. ૮
 ફરિયાદ કરવા હું ગયો, રાજ તણી પાસે તદા;
 તવ બંધ બાંધી નાંખ્યો, કોષે કરી કેદે સદા;
 આવા સમામાં યાર મારા, આવિયો ચોંપે કરી,
 બહુ યુક્તિથી છોડાવ્યો, મૂજ રંક પર પ્રીતીધરી. ૯
 મેં મસ કર્યા અવગુણ તારા, તેં વિસાર્યા તેહને,
 અપકાર પર ઊપકાર કીધો, ધન્ય તારા નેહને.
 બહુ વર્ષ સધી અચળ કિર્તિ, બવ વીણે રે' તાહરી,
 જીવરામ તૂજ સાબાય છે, સંભાળ લીધી માહરી. ૧૦

મનહર છંદ

કપૂરે બાળવા કાજ, નાંખે ખરા પાવકમાં,
 નાથ થાય તેનો પણ, સારી ગંધ આપશે;
 ખાંડે ખૂબ ખાર કરી, તાંડુળ સવાદ થવા,
 તેમ તે સવાદ દહ, ક્રોધ ન બતાવશે;
 કચરી ઘાણીની મધ્ય, તમનો ચુરો બનાય,
 મુંદર થવાને તેજ, દ્વેષ નહિં લાવશે;
 ધનુ તણા પગ બાંધી, પથ સીંચે પ્રીતે નાર,
 અપય આપતામાં કદી, હાથ ન ઉઘામશે. ૧

દોહરો.

ફોજન તો અવગુણ કરે, કદિ મૂર્ખ થઈ આપા

અવગુણ ઉપર ગુણ કરી, સન્નન રાજે તાપ. ૧

કેરી પ્રતિ ઊકિત.

મનહર છંદ.

સં આંખ ડાળ ભટકતી, કેરી તું શામાયમાન,
પથર મારીને પાડી, હેઠી પેર આણવા;
હું જાણુંજે માર માર્યો, વળી ઘોળી કોષ કરી,
તેથી તું કદાપી તેને, સુખે ન દે માણવા,
તાંજે જોરે ચાલે એમ, કૂસવાદ યહ રહે,
પણ તુંતો મીઠુ યહ, શા ગુણો જણાવવા?

જં કદિ મૂર્ખ યહ કોઈ, કરે અવગુણ આપ,
ગુણકરે તેના પર, એ સન્નન જાણવા. ૧

જીવરામે કહ્યું તેમાં કાંઈ નવાઈ કરી છે? મિત્રનાં કામતો મિત્ર કરતા આવે છે, એમ કહી જગાને પોતાને પેર તેડી જતાં તેનામાં વ્યસન આદી લપ જે જે દૂરગુણો હતા તે છોડાવી ઉત્તમ જાતની સદ્વિદ્યા બણાવી (૩૧૫૦)ના પગાર વાળી જગો અમાવી અને ખંને મિત્રો સાથે રહી સુખે દિવસ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

દેશ સુધારા પર પુરતી કાજજી રાખી પોતે આગેવાન થઈ હરેક રીતે મેય થવા તન મન અને ધનથી ખનતી કૌશીય કરવા મર્યા, મોટાં મોટાં શેહેરીમાં જઈ બાધણો કરે, સારા વિદ્વાનો સાથે શાસ્ત્ર વિવાદ ચલાવે, ને કારીગરોને તરફ તર-

હતા હુન્નર બતાવે, આ સમ્રાજ્યું તેઓ કહી બતાવતા એમ નહીં પણ કરી બતાવતા, દેશનો સ્થિતી નગણી આવવાનું કારણતો ઘણા જણ દીઝગીરી કરી રોવે, પણ તેને સારી સ્થિતિ પર લાવવાનું કામ માથે લેવું એવા વીરલા પુરુષો જવલજેજી નીકળી આવશે. આ પંક્તિમાં જીવરામ અને જગો ગણીએ તો ગણી થકાય. તેણે સારા સારા સદ્ગૃહસ્થ સ્વદેશીઓની મદદ લઈ એક ફંડ ઉઠું કર્યું, વિદ્યાના બસનો ક્ષુધાતુર વિદ્વાનોને આશ્રય આપે!! અનાથ બાળકોને સુધારવા સ્કુલ કરી, ઉત્તમ નીબંધ લખનારને માટે ઇનામોની જાહેર ખાતરી કાઢી, વળી એક માસીક ઓપાર્નીયું કાઢી તેના સંકેટરી થઈ તેને ઘણુંજ ફેલાવ્યું. બાળ લગ્ન, વિધવા વીવાહ. સાતિ વરા વગેરે કુચ્ચાસોનો નાશ કરવા તત્પર થયા અને સૌ સ્વદેશીમાં કાળ-મુખી કજીઆનો પ્રવેશ થયેલો તેનો સંહાર કરી સંપ વધાર્યો, આ સમ્રાજ્યું થવામાં મુખ્ય જીવરામ હતો. શું જીવરામ? શું તેના ઉપકાર? તેના ઉપકારને બલીહારો. જીવરામ તે જીવરામજી. સ્વદેશી સદ્ગૃહસ્થો! આપણા દેશમાં નવો હુન્નર બતાવે તેને તથા નવા ગ્રંથકર્તા વગેરેને પોત પોતાથી અને તેટલી મદદ કરી આપ સર્વત્ર મંડળ જીવરામ જેવા બનો. તથાસ્તુ.

હીતોપદેશક રત્ન.

(નવીન માસીક ચોપાનીઝ)

અહો આર્ય બંધુઓ ! આ ચોપાનીઆને દરમાસ નિકળતું કરવાને કેટલાક હેંસિત્રા મિત્રો ઉત્થાહી છે, પરંતુ તેની મોટી કિંમત રાખવાથી કેટલાક ગરીબ માણસો તેનો લાભ લઈ શકે નહિં. માટે આ પત્રની કિંમત વર્ષ એકના (માસ બારના) અંક બારના માત્ર આઠઆના રાખવામાં આવશે. કારણ કે દરમાસે માત્ર આઠપાઈ કાઢવા કોઈ અશક્ત હોય નહિં. ગરીબમાં ગરીબ માણસ એક મહિને આઠ પાઈ કાઢવા અશક્ત હોય નહિં. અમે ધારીએછીએ કે આવી જીજ્ઞાસુ રકમના ચોપાનીઆનો લાભ લેવા કોઈને બારે પડશે નહીં.

આ ચોપાનીઆમાં લોપ્તોપયોગી નીતિના વિષયો લખવામાં આવશે. રાજ્યવિરુદ્ધ કે ધર્મવિરુદ્ધ વિષયો લખીશું નહીં. મુખ્યત્વે કરી સુબોધ આપવાનો અમારો હેતુ છે. દરેક અંકમાં ચાલુ રાખવા સુબોધક રમુજી નાટક અથવા રમુજી વાર્તા હુશિયાર લખનાર પાસે રચાવીશું. અર્થાત અમારા સુસ્ત આ-હવાને મિષ્ટતા ઉપજાવવા ચુકિતું નહીં.

ગરીબ અને તાલેવર સર્વસ્વદેશિઓને ખરીદ કરવું સુલભ પડે, માટેજ આ ચોપાનીઆના આખા વર્ષના માત્ર આઠ આના લવાજમ રાખ્યું છે. તેથી સર્વ સ્વદેશ સુધારકો, વિદ્યાના બસતી વાણીઆઓ, દયાળું દિનવરો, પ્રેમી પંડીતો,

નેકત્યાઈ નાગરે ગૃહસ્થો. પ્રજા શુભેચ્છક રાજાઓ, વગેરે ગ-
જરાતી બાધાનાં પૂસ્તકો વાંચવા અપેક્ષિત ગુણિયત્ત ગૃહસ્થો
આ પત્રના ગ્રાહક થઈ પોતાના મિત્રોને ગ્રાહક થવા સુચના
કરશે.

આ ચોપાનીયાની ઓછામાં ઓછી પાંચસે પ્રત ખપશે
તોપણ તેને નિકળતું કરવામાં આવશે આશા રાખીએ છીએ
કે આકાર્યમાં સ્વદેશ બંધુઓ પોગ્ય મદદ કરશે. જેથી પાંચસે
પ્રત ખપવી બારેપડશે નહીં. જે પાંચસે પ્રતના ગ્રાહક થશે
તો જન્યુઆરી માસથી ચોપાનોજી નીકળતું કરવામાં આવશે.
જેને ગ્રાહક થવાની ખુશી હોય તેણે નિચે સહી કરનાર ને
લખ્યું. પરગામ વાળાને ટપાલખર્ચ જીવું પડશે.

તારીખ ૧—૧૦—૮૧

ત્રવાડી આત્મારામ વી. નારણજી બાવનગર,

(દેવજી બગતની ધર્મશાળા પાસે

જાહેર ખબર.

સર્વે સુત જોઈને ખબર આપવામા આવેછે કે આ ચો-
પડી રંધોળાની દ.ચુ. નિશાળતા મહેતાજી પનજી મોરારજી
પાસેથી અમર બાવનગરમાં “દેવજી ભગતની ધર્મશાળા પાસે”
મારા મિત્ર ત્રવાડી આત્મારામ વીા. નારણજી પાસેથી મળ્યે.
જને જોઈએ તેણે મંગાવવી. ફોકડી કિમતે આપવામાં આ-
વશે. શ્રેષ્ઠ પેડ કાગળ સેવામાં આવશે તહીં. પરગામ વાળાએ
રૂપાળ અર્થને માટે અર્ધોઆનો વધારે મોકલવો. એજ.

તા. ૨૫—૧૦—૮૧

બટ કાનજી માધવજી. રંધોળા.

(પોળા જંકશન થકને)

